

پرديس كيميا فكر

پيشرو در ارائه خدمات جامع آموزشي و مرفه‌اي شهرسازي در كشور

گزیده‌ای از مجموعه مبانی نظری

برنامه‌ریزی شهری، منطقه‌ای و مدیریت شهری

(بخش برنامه‌ریزی راهبردی)

توضیح: این محصول غیر قابل فروش بوده و مق انتشار آن صرفاً در انحصار پردیس کیمیا فکر است

تالیف: گروه کیمیا فکر

تابستان ۹۳

سرشناسه	: پردیس کیمیا فکر
عنوان و نام پدیدآور	: مجموعه مباحث تخصصی برنامه‌ریزی شهری، منطقه‌ای و مدیریت شهری، مؤلف: پردیس کیمیا فکر
مشخصات نشر	: تهران: لوح محفوظ، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	: ۱۹۲ص. مصور (سیاه و سفید)، جدول، نمودار.
شابک	: ۲۸۰۰۰۰ ریال، 978-964-8604-94-8
یادداشت	: واژه نامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: شهرسازی، برنامه‌ریزی شهری و منطقهای، مدیریت شهری، طراحی شهری
رده‌بندی کنگره	: 978-964-8604-94-8
رده‌بندی دیویی	: 978-964-8604-94-8
شماره کتابشناسی ملی	: 978-964-8604-94-8

● مجموعه مباحث تخصصی برنامه‌ریزی شهری، منطقه‌ای و مدیریت شهری

مؤلف: پردیس کیمیا فکر

تیراژ: ۵۰۰ نسخه.

نوبت چاپ: سوم

تاریخ چاپ: ۱۳۹۳ش.

صفحه و قطع: ۱۹۲ صفحه، وزیری

حروفچینی: لوح محفوظ

صفحه‌بندی: سارا دهمشگی

لیتوگرافی: لوح محفوظ

چاپ: شمسه خوشنگار

ناشر: لوح محفوظ

تهران، میدان توحید، ابتدای ستارخان، جنب بانک مسکن، پلاک ۲۹ طبقه ۳ واحد ۵

تلفن تماس: ۶۶۹۰۰۶۴۵

www.kimiafekar.com

حق چاپ برای پردیس کیمیا فکر محفوظ است.

قیمت: ۲۸۰۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۶۰۴-۹۴-۸ 978-964-8604-94-8

رسالة

فهرست

مقدمه	۱
برنامه‌ریزی توسعه راهبردی و کتاب اصلاح نظام مدیریت و توسعه در ایران.....	۳
مبانی و تکنیک‌های شهرسازی	۲۹
مدیریت شهری و مدیریت و حکمروایی شهری	۶۵
اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای	۹۹
مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی؛ محیط زیست.....	۱۳۷
نظریه‌های ساخت شهر	۱۶۹

مقدمه

در زندگی انسان تغییر به منظور بهبود کیفیت زندگی و محیط پیرامون، امری اجتناب‌ناپذیر بوده و در این ارتباط قابلیت انعطاف‌پذیری (تطبیق با شرایط و یا استفاده از فرصت‌ها و تغییر شرایط) برای موفقیت امری ضروری می‌باشد. امروزه تغییرات شرایط در تمامی حوزه‌ها و سطوح زندگی، از کلان‌ترین تا خردترین آنها به وضوح قابل مشاهده هستند. حوزه دانشگاهی شهرسازی نیز به دنباله این روند تغییرات در سالیان گذشته و متناسب با شرایط موجود حرفه ای کشور از یک طرف و تولید نظریات در حوزه علمی بین‌المللی از طرف دیگر، تغییرات فراوانی را به خود دیده است که از مهم‌ترین آنها می‌توان به تغییرات در چهارچوب سرفصل‌های آموزشی و درسی، گرایش به موضوعات مشخص و نوین در دانشگاه‌های مختلف، اضافه شدن رشته جدید کارشناسی و مهندسی شهرسازی در دانشگاه‌های مختلف کشور در دهه گذشته، افزایش گرایش‌های کارشناسی ارشد رشته و ... اشاره داشت.

در این میان آزمون کارشناسی ارشد و دکتری شهرسازی نیز به عنوان گذرگاه برای پذیرش دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری شهرسازی، با هدف بهبود سطح آمادگی و کیفی آموزشی پذیرفته شدگان، دستخوش تغییراتی بوده است که برخی از آنها شامل تغییر در سرفصلها، تغییر در بودجه سوالات و زمان آزمون، کیفی شدن سوالات آزمون در سال‌های گذشته به معنی گذر از لایه‌های کمی و محفوظاتی به سمت لایه های کیفی و و ادراکی، دو مرحله‌ای شدن آزمون برنامه‌ریزی، تغییر محتوایی آزمون عملی طراحی شهری و ... است.

این تغییرات فراوان نتایجی را به همراه داشته که از مهم‌ترین آنها می‌توان به افزایش شدید میزان رقابت، به ویژه در بین رتبه های برتر و میانی و همین‌طور کاهش عمومی درصد داوطلبان در آزمون و اختلاف درصد میان رتبه‌های برتر و رتبه‌های میانی را بر شمرد. بدین سبب درست است که بگوئیم، با پیش شرط مطالعه مفید و مناسب دانشجویان، تغییرات کوچک در روند و منابع مطالعاتی، تغییرات بزرگ در نتایج و موفقیت دانشجویان را به ارمغان می‌آورد. بنابراین واضح است که در این آزمون، قابلیت انعطاف‌پذیری و تطبیق با شرایط جدید برای موفقیت امری اجتناب‌ناپذیر است.

پردیس کیمیا فکر نیز به عنوان گروه پیشرو در حوزه آموزشی شهرسازی کشور، در پاسخ به این تغییر پارادایم آزمون کارشناسی ارشد و دکتری شهرسازی در سال‌های اخیر، بارها و بارها روش‌ها و فرایندها و محصولات آموزشی خود را دستخوش تغییر کرده تا بتواند به بهترین نحوه ممکن و همراه با تغییرات آزمون، داوطلبان را به بالاترین سطح آمادگی خود برساند. از همین روی مجموعه پیش رو برای نخستین بار در کشور، این نوید را به داوطلبان آزمون کارشناسی ارشد می‌دهد که اهرمی مناسب برای آنها فراهم آورده است که استفاده از آن یقیناً نقش مثبتی در موفقیت آنها خواهد داشت.

در پایان ضمن تشکر فراوان از تلاش اساتید برجسته آقایان دکتر محسن اسماعیلی، مهندس حمیدرضا ابراهیم خانی و دکتر مهرداد رحمانی به منظور هدایت و نظارت بر فرایند تهیه این مجموعه و همین‌طور همکاران و دانشجویان ممتاز و رتبه‌های برتر آزمون سالهای گذشته پردیس کیمیا فکر سرکار خانم مهندس فاطمه فراهانی، سرکار خانم مهندس مرضیه رشیدی، سرکار خانم مهندس بهاره بحرا، سرکار خانم مهندس سوسن پاریزی ترابی، جناب آقای مهندس احسان امینی، جناب آقای مهندس پدram مهرابی، جناب آقای مهندس محمد عامریان به موجب تهیه و تألیف این اثر، آن را با علاقه و احترام به شما دانشجوی عزیز که خواهان دستیابی به موفقیت‌های بزرگ در آزمون پیش روی خود هستید تقدیم کرده و آرزوی توفیق روزافزون برایتان دارم.

مدیریت پردیس کیمیا فکر

برنامه‌ریزی توسعه راهبردی و کتاب

اصلاح نظام مدیریت و توسعه در ایران

خلاصه کتاب برنامه‌ریزی توسعه راهبردی و کتاب اصلاح نظام مدیریت و توسعه در ایران

تالیف جواد مهدیزاده و تالیف حسین پیرزاده

فصل اول – چارچوب نظری تحقیق

ویژگی‌ها و مسائل اصلی در شهرسازی دوره حاضر را می‌توان به سه گروه زیر تقسیم نمود:

• تغییر بنیادهای شهر و شهرنشینی:

- دگرگونی عمیق در واقعیات اجتماعی و فضایی و افزایش پویایی و پیچیدگی زندگی شهری
- توجه به تفاوت، تکثر و تنوع برخلاف گرایش یکسان سازی دهه‌های قبل در پاسخ به این پویایی و پیچیدگی
- گرایش به عدم قطعیت و نسبیت گرایی در شناخت پدیده‌های اجتماعی
- توجه به راه حل‌های جامع‌تر و فراگیرتر به دلیل ابعاد جهانی و فرا ملی شهرها

• رویکردهای مناسب در شهرسازی:

- اتخاذ دیدگاه‌های همراه با نسبیت گرایی هم در شناخت شهر و هم در تدوین اهداف
- پذیرفتن تکثر نظری و تکثر روش‌ها به جای توسل به روایت‌های کلان
- توسل به مذاکره، مشارکت و خرد جمعی

• راهکارهای عملی:

- اتکا به جامع نگری و انعطاف‌پذیری در عرصه نظری و دیدگاهی شهرسازی و مداخله در مقیاس‌های خرد و مشخص در عرصه عملی
- انجام اقدامات شهرسازی به صورت فرآیندی تدریجی و گام به گام و نه قطعی و یکباره
- تهیه و اجرای انواع طرح‌ها و پروژه‌ها به منظور پاسخگویی به نیازهای متنوع شهروندان
- تلاش برای تامین حداکثر منافع عمومی

فصل دوم – تحولات اقتصادی اجتماعی در شهرنشینی معاصر

عوامل موثر بر تحول شهرنشینی و شهرسازی جهان:

- جنگ‌های جهانی دوم: سبب افزایش نقش دولت‌ها در اقتصاد و مدیریت می‌شود از سایر نتایج آن می‌توان به ایجاد تفکر اقتصاد برنامه‌ای، ارائه نظریه اقتصادی کینز، نیودیل (تدبیر نوین) در آمریکا (با تاکید در مداخله دولت در امور اقتصادی و رفاهی مانند برنامه عمران دره تنسی) و به شکل‌گیری مفهوم دولت رفاه در اروپا (با تاکید بر گسترش حقوق شهروندی) اشاره نمود.
- شکل‌گیری نظام دو قطبی در جهان: با وقوع انقلاب ۱۹۱۷ در روسیه برنامه‌ریزی متمرکز اقتصادی بر پایه‌ی مالکیت عمومی به وجود می‌آید. که از آثار آن تاثیر در الگوی برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای بود. شکل‌گیری شهرستیزان روس برای کاهش فاصله شهر و روستا نیز در همین راستا است. به وجود آمدن نظام سوسیال دموکراسی نیز از سایر تاثیرات آن می‌باشد.

تحولات مهم در نیمه دوم قرن بیستم:

- ظهور لیبرالیسم نو: با مورد تردید قرار گرفتن نظریه‌های کینزی مبنی بر لزوم مداخله دولت در اقتصاد در این دوره نوعی محافظه کاری و بازگشت به لیبرالیسم مشاهده می‌شود که به نئو لیبرالیسم معروف است. مبانی نظری لیبرالیسم به جای اتکای بر نظریات کینزی بر عقاید متفکرانی چون فردرریک فن هایک و میلتون فریدمن استوار شده است
- برنامه‌ریزی و آزادی فن هایک: وی موثرترین و مطلوب‌ترین شکل برنامه‌ریزی را شیوه‌ای غیر متمرکز و دموکراتیک و مبتنی بر ساماندهی مسائل و مشکلات جامعه میدانند.

- اقتصاد بازار و دموکراسی میلتن فریدمن: وی نیز مانند سایر طرفداران نظریه‌ی نولیبرالی از دولت حداقل به عنوان ابزاری برای همبستگی اجتماعی نام می‌برد و دولت رفاه را عامل نابودی نظم مدنی می‌داند.
- آثار فروپاشی شوروی: با فروپاشی شوروی احزاب چپ در سراسر جهان به بازنگری و اصلاح اهداف و سیاست‌های خود روی آوردند و به نوعی تلفیق میان سوسیالیسم و دموکراسی متمایل شدند. این پدیده جدید به صورت نوعی سوسیال دموکراسی نوین در حال گسترش است.
- سوسیال دموکراسی نوین: از دهه‌ی ۱۹۸۰ به بعد، با فروپاشی بلوک شرق و ظهور نئولیبرالیسم، سوسیال دموکراسی نیز به اصلاح و بازسازی خود روی آورده و به موضوعات جدید مثل محیط زیست، کاهش نقش دولت و پیشرفت فردی مبذول شده است. احزاب سوسیال دموکرات اروپا نیز به جای تاکید صرف بر نقش دولت به موضوعاتی مثل بهره‌وری اقتصادی، سیاست‌های مشارکتی، عمران محلی و به ویژه شناخت زیست بوم توجه نشان می‌دهند. از نمونه‌های بارز این تحول می‌توان به ظهور جنبش سبزها در آلمان اشاره نمود.

مفهوم و نقش جامعه و دولت در استانه قرن بیست و یکم:

- در این دوره تغییرات شگرفی در غرب درباره مفهوم دولت و جامعه و وظایف بخش عمومی و نحوه مدیریت جامعه پدید آمده که به نوبه خود نظریه‌ها و الگوهای مربوط به برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه و عمران را به شدت تحت تاثیر قرار داده است. اه این نظریات عبارتند از:
- بحران مشروعیت دولت‌ها (یورگن هابرماس): به عقیده وی اگرچه مداخله دولت در امور لازم و ضروری است اما شرایط تسلط سرمایه‌داری خصوصی وظایف دولت‌ها را در عمل با انواع تعارض و دوگانگی روبرو نموده است. به عقیده وی سیطره دولت‌ها در امر سازماندهی اجتماعی و تصمیم‌گیری به جایی رسیده است که ممکن است تصمیم‌گیری را از عرصه بحث عمومی خارج نموده و سبب ایجاد بحران اقتصادی، بحران عقلانیت و بحران اجتماعی شود که اگر دولت نتواند راهبردهای مناسب برای آشتی دادن منافع متضاد عمومی و خصوصی بیابد در عمل شکست خورده و مشروعیت خود را از دست می‌دهد.
  - جامعه مدنی و کثرت گرایی (پلورالیسم): مفهوم جامعه مدنی معمولاً در مقابل دولت به حوزه‌ای از روابط اجتماعی اطلاق می‌شود که فارغ از دخالات قدرت سیاسی است و نهادهای غیر خصوصی را دربرمی‌گیرد. به نظر گیدنز دولت و جامعه مدنی می‌بایست با مشارکت با یکدیگر به تسهیل امور بپردازند. اجتماع محلی به مفهوم کوششی برای باز یافتن شکل‌های از دست رفته همبستگی محلی نیست بلکه به وسایل عملی پیشبرد نوسازی اجتماعی و مادی محلات، شهرها و مناطق محلی بزرگ‌تر اشاره دارد.
  - پلورالیسم یا تکثر منابع قدرت اجتماعی نیز نه تنها به نفع هر نوع قدرت متمرکز نظر دارد بلکه به نقد دموکراسی سنتی نیز می‌پردازد و مشارکت گروهی در سیاست به جای مشارکت فردی را دارای اهمیت اساسی میدانند.
- یکی از مفاهیم کلیدی که نقش اساسی در تحقق جامعه مدنی بر عهده دارد، عرصه عمومی یا حوزه عمومی است. ویژگی‌های عرصه عمومی عبارتند از: برابری در دسترسی همه شهروندان، اجرای مشارکت سیاسی از طریق گفتگو، نبودن در تحت سلطه مقامات دولتی، وجود کنش متقابل میان شهروندان

فصل سوم – نقش جریان‌های فلسفی و اجتماعی در برنامه‌ریزی مدرن

- در نیمه اول قرن بیستم، پوزیتیویسم و برنامه‌ریزی عقلانی دیدگاه مسلط می‌شود و دیدگاه‌های زیر در نقد آن به وجود می‌آیند:
- نئوپوزیتیویسم: نظریه‌پردازان اولیه این مکتب به حلقه وین شهرت دارند. (معروف‌ترین آن‌ها کارل پوپر است) این گرایش جدید با عنوان خردگرایی انتقادی به یکی از نفوذترین مشربهای فکری و معرفت‌شناسی بدل می‌شود.
  - جوهر اندیشه خردگرایی انتقادی این است که انسان نمی‌تواند به شناخت کامل و یقینی برسد. بنابراین وظیفه دانش کشف حقیقت نیست بلکه نزدیک شدن تدریجی به حقیقت است.
  - نفوذ اندیشه‌های پوپر در دانش برنامه‌ریزی به حدی است که شین مک کونل در عرصه برنامه‌ریزی شهری، سه مفهوم اساسی در برنامه‌ریزی فضایی یعنی کمربند سبز، واحد همسایگی و صنایع ناسازگار را از وی وام می‌گیرد.
  - پارادایم: نخستین کسی که اصطلاح پارادایم را به عنوان یک مفهوم اساسی در تبیین نظریه‌ها به کار برد، توماس کوهن است. پارادایم به عنوان یک تصور بنیادی و اساسی از موضوع علم تعریف شده است که هر نوع نظریه و تبیین علمی بر اساس داده‌ها و احکام اصلی آن استوار می‌شود و در واقع تحول الگوهای برنامه‌ریزی نیز بر ناشی از تحول پارادایم‌ها است.

- پدیدارشناسی و هرمنوتیک: پدیدارشناسی در اصل توسط ادوموند هوسرل و ماکس شلر پایه‌گذاری گردید و با آثار مارتین هایدگر پدیدارشناسی تاویلی پدید آمد. به نظر هوسرل، انسان برای رسیدن به شناخت درست و معتبر باید به خود چیزها و امور یعنی دانش مستقیم روی آورد. این نخستین و بنیادی‌ترین قاعده روش پدیدارشناسی است. یعنی رجوع به خود واقعیت که حاصل شهود یا ادراک مستقیم است.
- نظریه عمومی سیستم‌ها: توسط برتالنفی مطرح می‌شود و دانش‌های همبسته با آن را نیز سایبرنتیک می‌نامند. مفاهیم اصلی نظریه سیستم‌ها به این قرار است: کلیت، ارتباط، سازمان، ساختار، کارکرد، تعادل و پویایی.
- معروف‌ترین طبقه‌بندی انواع سیستم‌ها از جهت شناخت کیفیت و میزان مداخله که توسط بودلینگ ارائه شده عبارت است از:
  - سطح مکانیکی: شامل سیستم‌های ماشین گونه
  - سطح زیستی: شامل سیستم‌های جاندار
  - سطح اجتماعی: شامل سیستم‌های اجتماعی و فکری مانند سیستم شهر
- در سیستم‌های اجتماعی و از جمله شهر بالاترین حد از پیچیدگی و پویایی را شاهد هستیم. لذا این سیستم‌ها دارای ویژگی‌های زیر هستند:
  - با تغییر و تحول و تکامل زیادی روبرو هستند
  - به صورت باز عمل کرده و در جست و جوی تعادل پویا می‌باشند.
  - نسبت به جهان زیستی از تنوع و وسعت بیشتری برخوردار هستند.
  - دارای شبکه ارتباطی و مکانیسم‌های پس‌خوراند هستند.
  - در آن‌ها تعادل گرایی جای خود را به شکل زایی و تعادل گریزی می‌دهد.
  - وجود انحراف از ساختار
- نظریه‌های اجتماعی و کیفی توسعه: از دهه‌ی ۱۹۶۰ به بعد تغییرات اساسی در نحوه نگرش به توسعه و اهداف آن بوقوع پیوسته و مفاهیمی چون کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی و عدالت اجتماعی بوقوع پیوسته. و شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی، جایگاه محوری در برنامه‌ریزی و مدیریت یافته‌اند. از جمله مفاهیم عمده تغییر در مفهوم توسعه را میتوان پدید آمدن توسعه پایدار دانست. در توسعه انسانی پایدار، کاهش سطح فقر، اشتغال مولد، یکپارچگی اجتماعی و تجدید حیات زیست محیطی بالاترین اولویت را پیدا می‌کند.
- همچنین برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی نیز در این راستا بر آن تاکید دارد که برنامه ریزی شهری می‌تواند از طریق راه‌های مختلف، مثل سیاست‌های مسکن، نوسازی، توسعه فضاهای عمومی، توسعه خدمات بهداشتی و آموزشی و... به رفاه و عدالت اجتماعی کمک کند. در واقع در این دیدگاه تامین عدالت اجتماعی شرط لازم برای حرکت به سمت جامعه مدنی و کثرت گرایی سیاسی است. پیدایش عرصه‌های جدید در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای مانند برنامه‌ریزی حمایتی و برنامه‌ریزی عدالتخواه نیز در راستای جهت‌گیری به سمت اهداف انسانی و ارزش‌های اخلاقی و رفاه و عدالت اجتماعی مطرح شده‌اند.
- جنبش محیط زیست و زیست بوم گرایی: محیط زیست گرایی به دنبال رهیافتی است که از طریق آن بدون هرگونه دگرگونی بنیادی در ارزش‌های کنونی مسائل زیست محیطی را از میان بردارد. حال آن که زیست بوم گرایی دگرگونی بنیادی را لازمه حیات پایدار میدانند.
  - فلسفه زیست بوم گرایی که پشتوانه جنبش سیاسی سبزها نیز هست می‌توان بر ۲ راهبرد استوار دانست.
  - اگر رشد اقتصادی و اجتماعی محدودیتهایی دارد پس مصرف نیز باید محدودیتهایی داشته باشد.
  - توجه به تغییر انگیزه‌ها و تامین رضایت معنوی به جای جامعه مصرفی و تامین نیازهای مادی
- جنبش مدرنیسم و پسا مدرنیسم: اساس جامعه مدرن بر روند صنعتی و شدن و پیشرفت علوم و فناوری نوین استوار است و مظاهر عمده آن عبارت است از توسعه شهرنشینی، رشد اومانیسم، رواج خردگرایی، گسترش دموکراسی و نوگرایی. اما پسا مدرنیسم بنا به خصلت خود که با نظریه‌پردازی و ترویج روایت‌های کلان مخالف است، یک جریان فکری منسجم و سازمان یافته نیست بلکه مجموعه‌ای از اندیشه‌های رنگارنگ و متضاد است که در عرصه‌های مختلف به ظهور رسیده و به آسانی نیز تن به تغییر و دگرگونی می‌دهد.

فصل چهارم - روند تحولات در مفهوم و نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری

برنامه‌ریزی در مفهوم امروزی در اواخر قرن نوزدهم در غرب پدید آمد و در طول قرن بیستم توسعه و تکامل پیدا کرد. در واقع برنامه‌ریزی ابتدا به صورت برنامه‌ریزی دولتی شکل گرفت که ضرورتاً خصلتی آمرانه، بوروکراتیک، کلان و اقتصادی داشت. این گونه برنامه‌ریزی به طور کلی بر مبنای حق حاکمیت انحصاری دولت، خردگرایی و اثبات‌گرایی استوار بود. و به برنامه‌ریزی جامع- عقلانی معروف گشت و در عمل به صورت الگوی طرح‌های جامع کاربرد جهانی پیدا نمود. پس از دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی و مشخص شدن ماهیت پیچیده شهرها، محدودیت امکانات شناختی و مداخلات انسانی در روند توسعه شهرها و نیز حساس بودن میزان و نوع مداخله در ساختار و عملکرد شهرها، الگوی جدیدی از برنامه‌ریزی با عنوان برنامه‌ریزی سیستمی یا برنامه‌ریزی راهبردی در انگلستان و آمریکا روی کار آمد. اما از دهه‌ی ۱۹۸۰ به بعد الگوی برنامه‌ریزی راهبردی نیز در معرض انتقاد قرار گرفته و نظریه‌های نوینی از جمله: برنامه‌ریزی دموکراتیک، برنامه‌ریزی فرآیندی، برنامه‌ریزی مشارکتی، برنامه‌ریزی حمایتی و برنامه‌ریزی خردخرد مطرح می‌شوند.

ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری

- با موضوعات عمومی سروکار دارد که به منافع گروه‌های مختلف اجتماعی مربوط می‌شود.
- فعالیتی سنجیده و آگاهانه است.
- اهداف کلان و خرد و نیز وسایل دستیابی به آن‌ها در برنامه‌ریزی شهری بسیار نامعین و غیر قطعی است.
- حیطة عمل برنامه‌ریزان بیشتر مربوط به تصمیم سازی است و نه تصمیم‌گیری.
- استفاده از روش‌ها و ابزارهای تخصصی گوناگون در تحلیل و استنتاج و توسط برنامه‌ریزان
- مشخص شدن نتایج فعالیت برنامه‌ریزی پس از ۵ تا ۲۰ سال و در نتیجه دشوار بودن بازنگری و اصلاح در فعالیت‌ها.

متغیرهای اجتماعی در برنامه‌ریزی شهری

- از نظر اهداف برنامه‌ریزی و نوع دخالت در موضوع آن بهتر است که متغیرهای برنامه‌ریزی را به دو نوع تقسیم نمود
- متغیرهای قابل دخالت که از طریق بخش عمومی یا خصوصی می‌توان در آن‌ها دخالت کرد. مانند مالیات‌ها و عوارض، مقررات کاربری زمین، ضوابط ساختمانی و...
  - متغیرهای غیر قابل دخالت که به آسانی قابل کنترل و تغییر نیستند. مانند نیروهای طبیعی، ارزش‌ها و اعتقادات اجتماعی، شرایط بازار، حوادث ملی و بین‌المللی

انواع نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری

به طور کلی نظریه‌های برنامه‌ریزی به دو نوع اصلی تقسیم میشوند:

- نظریه‌های تبیینی (توصیفی): به توضیح و تبیین نظام‌های اجتماعی می‌پردازند. به عبارت دیگر به شناخت واقعیت موجود و بودها می‌پردازند.
  - نظریه‌های تغییر (هنجاری یا تجویزی): در جست و جوی راه‌ها و وسایلی هستند که به نظارت و ایجاد و اصلاح و تغییر در سیستم‌های اجتماعی مربوط می‌شوند. و به عبارت دیگر درباره آینده تصمیم می‌گیرند و به باید‌ها می‌پردازند.
- در نتیجه برنامه‌ریزی شهری هم توصیفی و هم تجویزی است.

طبقه‌بندی نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری

- شین مک کونل نظریه‌های رایج در عرصه‌های مختلف برنامه‌ریزی شهری را با توجه به ماهیت و حوزه کارکرد آن‌ها به ۳ دسته تقسیم می‌نماید: نظریه‌های محتوایی: معمولاً از رشته‌های دیگر اخذ شده و در برنامه‌ریزی شهری به عنوان اساس شناخت و آینده نگری به کار می‌رود. مانند: نظریه‌های مکانیابی در جغرافیای شهری، نظریه‌های ساختار اقتصادی شهر، مدلسازی سیستم‌های شهری و...
- نظریه‌های رویه ای: برای تحلیل و تشریح اقدامات و نیز اصلاح آن‌ها به کار می‌رود. مانند نظریه‌های مربوط به کاربری زمین، تقسیمات کالبدی شهر، منطقه‌بندی و...

- نظریه‌های اجتماعی: نظریه‌ای مربوط به عدالت اجتماعی، مشارکت مردم، برنامه‌ریزی محلی، برنامه‌ریزی دموکراتیک، کیفیت محیط و...
 • سوزان و نورمن فین اشتاین با توجه به تجارب علمی برنامه‌ریزی شهری، ۴ گونه برنامه‌ریزی را تشخیص می‌دهند:
 برنامه‌ریزی سنتی: برنامه‌ریزی کالبدی بر اساس توزیع زمین بر پایه استانداردها و اهداف عملیاتی مورد نظر
 برنامه‌ریزی دموکراتیک: تاکید بر نقش اجتماعات محلی و مشارکت مردم در تصمیم‌گیری و مدیریت در زمینه توسعه و عمران شهری
 برنامه‌ریزی عدالت خواه: تاکید بر تامین حقوق و منافع همگان در توسعه شهری و حمایت از گروه‌های محروم و ضعیف اجتماعی
 برنامه‌ریزی خرد خرد: برنامه‌ریزی گام به گام محدود به منظور عدم دخالت در بازار آزاد و حق انتخاب افراد.

ردیف	نظریه سیاسی	نوع برنامه‌ریزی	توضیحات
۱	نظریه فن مداری	برنامه‌ریزی سنتی	حل مشکلات شهری به کمک علم و فن
۲	نظریه دموکراسی	برنامه‌ریزی دموکراتیک	حل مشکلات شهری به کمک عموم مردم
۳	نظریه سوسیالیستی	برنامه‌ریزی عدالت خواه	حل مشکلات شهری از طریق تامین عدالت
۴	نظریه لیبرالیسم	برنامه‌ریزی خرد خرد	حل مشکلات شهری از طریق اقتصاد آزاد

نقش مدیریت در برنامه‌ریزی

- مدیریت استراتژیک (راهبردی): مدیریت راهبردی در اواسط دهه ۱۹۶۰ در کشور ایالات متحده آمریکا، ابتدا در قلمرو بخش خصوصی به کار گرفته شد. این رویکرد جدید ابتدا به عنوان مدیریت راهبردی شرکتی مطرح شد و سپس به عنوان برنامه‌ریزی راهبردی تعمیم پیدا کرد. از نظر مبانی مدیریت استراتژیک فرآیند مدیریت شامل ۴ عنصر کلیدی است:
- محیط اجرای برنامه
  - استراتژی برنامه
  - ساختار سازمانی
  - ارتباطات سازمانی
- لذا وظایف مدیریت به دو بخش اصلی تقسیم میشوند: بخش اول شامل فرآیند تصمیم‌گیری است که به برنامه‌ریزی معطوف می‌شود و بخش دوم شامل مرحله اجرای تصمیم است که فعالیتات مربوط به سازماندهی، رهبری و کنترل را در بر میگیرد.
- برنامه‌ریزی به عنوان تصمیم سازی: اندریاس فالودی می‌نویسد که برنامه‌ریزی در واقع نوعی تصمیم گرفتن است ولی در وضع موجود معمولاً نقش مقامات اداری و برنامه‌ریزان به صورت ارباب-خدمتکار درآمده است. در این رویکرد، برنامه‌ریزی به صورت برنامه‌ریزی ابزاری در می‌آید و واجد ویژگی‌های زیر است:
- مبتنی بر یک تصور آرمانی و غیر واقعی ناشی از قدرت مدیران.
  - قبولی وضعیتی که در آن مدیران حق دارند اهدافی را تعیین کنند که از پایه نادرست است.
  - وجود ناتوانی در مدیریت از بالا به پایین.
- در واقع برنامه‌ریزان به عنوان تحلیل گر و، آینده نگر اهداف و راه‌های وصول به آن را تعیین می‌کنند و مدیان مسئولیت اجرای آن را به عهده می‌گیرند.

فصل پنجم - بررسی و ارزیابی برنامه‌ریزی جامع تفصیلی

پاتریک گدس معمولاً به عنوان پایه‌گذار و نظریه‌پرداز اصلی برنامه‌ریزی شهری یاد می‌شود. او و شاگرد نامدارش لویس مامفورد که هر دو در اصل زیست‌شناس بوده‌اند، با استفاده از اصول بوم‌شناسی و زیست‌شناسی، نظریه ارگانیک‌تری در شهرسازی را مطرح ساختند که بر اساس آن، الگوی طرح‌های جامع به وجود آمد. نظریه گدس با نظریه کارکردگرایی شهرسازی مدرن (منشور آتن - ۱۹۳۳) در هم آمیخت و در سراسر جهان به صورت طرح‌های جامع توسعه شهری به کار گرفته شد.

ویژگی‌های برنامه‌ریزی جامع

- مبتنی بر مبانی مدرنیته یعنی: خردگرایی علمی، تمامیت‌گرایی و اعتقاد به پیشرفت
- گرایش به اندیشه‌های کالبدی و هندسی در شهرسازی
- تعیین اهداف و مقاصد برنامه‌ریزی از قبل و توسط نمایندگان سیاسی
- جمع‌آوری و تبیین اطلاعات علمی مورد نیاز طبق موازین عقلی و علمی
- قاطعیت در بیان جزئیات
- خصلتی آمرانه و دستوری دارد و به گسترش بوروکراسی می‌انجامد.
- برنامه‌ریزان و نیز مردم نقش موثری در تصمیم‌گیری و اجرا ندارند
- تاکید بر جنبه‌های کالبدی و اقتصادی و بی‌اعتنایی به کیفیات اجتماعی
- بیشتر جنبه آرمانی و انتزاعی دارد و با امکانات اجرایی منطبق نیست.
- داشتن صفت برنامه‌ریزی نقشه‌آبی (به زعم فالودی) که بیانگر خصلت اوزالیدی است که شامل برنامه‌ریزی کامل و تفصیلی است.

نظری به مشکلات طرح‌های جامع شهری

- مشکلات نظری:
  - عدم توجه کافی به ماهیت پیچیده و پویای شهر
  - سردرگمیدانش شهرسازی میان رشته‌های مختلف
  - تقلیل برنامه‌ریزی شهری به برنامه‌ریزی کالبدی و عدم توجه به طراحی شهری
  - عدم توجه به روندهای تصمیم‌سازی و تعیین اهداف و سیاست‌ها
  - عدم توجه کافی به اهداف کیفی، عدالت اجتماعی و ارزش‌های بومی محلی
- مشکلات رویه‌ای:
  - کشدار، آمرانه و از بالا به پایین بودن
  - فقدان پویایی و انعطاف‌پذیری
  - انجام مطالعات تفصیلی، پراکنده، غیر مستقیم و بی‌هدف
  - تاکید بیش از حد بر روش‌های کمی، تجربی و ایستا
  - ناپیوستگی میان مراحل برنامه‌ریزی، تهیه طرح و اجرا و مدیریت
  - تاکید بیش از حد بر معیارهای کمی، تقسیمات مصنوعی و یکسان‌سازی الگوها
  - محصور کردن توسعه آتی شهر در چارچوب خشک و بی‌انعطاف نقشه کاربری زمین
  - عدم توجه کافی به ویژگی‌های اجتماعات محلی و نیازهای آنان

• مشکلات اجرایی و مدیریتی:

- بی‌بهره بودن از قابلیت تحقق‌پذیری و انطباق‌پذیری
- عدم مشارکت شهروندان و گروه‌های ذینفع در روند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری
- تبدیل فرآیند توسعه و عمران شهری به مجموعه از رویه‌های اداری و مقررات خشک و رسمی
- عدم توجه کافی به امکانات اجرایی
- عدم پیش‌بینی اهرم‌های نظارت، پیگیری و اصلاح
- عدم استفاده از امکانات مردمی و محلی در اجرا و مدیریت.

فصل ششم – چشمانداز تحولات برنامه‌ریزی شهری در جهان

از حدود دهه‌ی ۱۹۶۰ دانش و عمل برنامه‌ریزی اصولاً از برنامه‌ریزی متمرکز، آمرانه و دولتی دور و به سمت برنامه‌ریزی کوتاه مدت، تدریجی، دموکراتیک و مشارکتی تمایل یافته است. و علیرغم روند جهانی شدن شهرنشینی، توجه به ویژگی‌های بومی و نیازهای محلی در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه به شدت تقویت شده است. به دنبال این تحولات در طول ۳-۲ دهه‌ی اخیر انواع دیدگاه‌های جدید در برنامه‌ریزی شهری مطرح شده است که حاکی از آن است که شهرسازی نمی‌تواند بر یک نظریه واحد و الگویی فراگیر متکی باشد و شهرسازی فرا مدرن بر تنوع، پویایی و انطباق‌پذیری با شرایط زمانی و مکانی و ایجاد پیوند میان تجارب جهانی و نیازهای بومی استوار است. در اینجا به مهم‌ترین این دیدگاه‌ها و کرایش‌ها اشاره می‌شود:

- **برنامه‌ریزی فرآیندی (اندریاس فالودی):** رویکرد فرآیندی در واقع بر آن جنبه از برنامه‌ریزی راهبردی تاکید می‌ورزد که برنامه‌ریزی فقط تهبی طرح و برنامه نیست. بلکه فرآیندی طولانی و مستمر است که اهداف و اندیشه‌ها را به مرحله اجرا در می‌آورد و با ارزیابی نتایج به اصلاح آن‌هایی تعریف اهداف جدید می‌پردازد. در برنامه‌ریزی فرآیندی ۲ موضوع اهمیت خاصی دارد:
  - پیوستگی و هماهنگی اقدامات مختلف در دراز مدت و بر اساس سیاست‌های عمومی
  - انطباق و هماهنگی برنامه‌های اجرایی در جریان عمل با شرایط و تغییرات حاصله
- **برنامه‌ریزی مشارکتی و دموکراتیک:** این نوع از برنامه‌ریزی بر پایه اعتقاد به دموکراسی، کثرت‌گرایی و جامعه مدنی استوار است. از این دیدگاه تصمیم‌گیری برای عمران شهر باید بر اساس عدالت، آزادی و حق انتخاب شهروندان باشد. لذا به منظور تحقق آن، اختیارات برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری بیش از پیش به عهده نهادهای اجتماعات محلی و غیر حکومتی و مانند آن‌ها واگذار می‌شود.
- **برنامه‌ریزی گام به گام (چارلز لیندبلوم):** طرفداران این نظریه با توجه به نقایص برنامه‌ریزی جامع و عقلی و نیز وجود برخی مشکلات نظری در برنامه‌ریزی مانند: نامعلوم بودن اهداف، راه‌ها و وسایل این شیوه را تجویز می‌کنند. در این نوع برنامه‌ریزی توصیه می‌شود که به جای تعیین برنامه‌ها و سیاست‌های دراز مدت، بهتر است اهداف برنامه در مقاطع زمانی کوتاه مدت تعیین، و در هر مرحله با توجه به تغییرات شرایط، سیاست‌های مناسب اتخاذ شود.
- **برنامه‌ریزی حمایتی (پل داویدف):** این جریان در آغاز برای مبارزه با تبعیض نژادی در شهرهای آمریکا و دفاع از مردم فقیر و محرومان شکل گرفت و بنابراین نمی‌توان آن را به عنوان یک الگوی برنامه‌ریزی به حساب آورد. این جریان همبستگی نزدیکی با برنامه‌ریزی عدالتخواه دارد که به طور همزمان در جامعه آمریکا مطرح شده است.
- **برنامه‌ریزی پاسخگو (شین مک کونل):** در این نظریه فرآیند تصمیم‌سازی در برنامه‌ریزی می‌باید در برابر نیازهای مردمی که تحت تاثیر اجرای برنامه‌ها قرار دارند پاسخگو و مسئول باشد و لذا یک نظریه هنجاری است.

نظری به سیر تحولات در کشورهای پیشرفته

- **انگلستان:** کشور انگلستان یکی از خاستگاه‌های اصلی الگوی طرح‌های جامع و تفصیلی محسوب می‌شود. اما با تصویب قانون برنامه‌ریزی شهری و روستایی ۱۹۶۸ برنامه‌ریزی شهری در این کشور از اساس دگرگون شد و الگوی دو گانه طرح‌های ساختاری و طرح‌های محلی جایگزین آن گردید. به طور کلی نظام برنامه‌ریزی در انگلستان به صورت یک نظام دو سطحی عمل می‌کند که منطبق با ساختار دو لایه‌ی حکومت (مرکزی و

محلی) است. همچنین در این کشور تشکیلات برنامه‌ریزی محلی به سه بخش اساسی نواحی غیر کلانشهری، مناطق کلانشهری و لندن بزرگ تقسیم شده است.

- **ایالات متحده آمریکا:** در این کشور به دلیل وجود ساختار فدرالیسم و تسلط اندیشه لیبرالیسم اقتصادی، الگوی برنامه‌ریزی متمرکز به نسبت از نفوذ کمتری برخوردار است و جهات عمده برنامه‌ریزی در این کشور به طرف برنامه‌ریزی راهبردی، توسعه پایدار و حفاظت محیط زیست، رفاه عمومی، عدالت اجتماعی، تقویت برنامه‌ریزی محلی و مشارکت معطوف شده است. از مهم‌ترین تحولات جدید در برنامه‌ریزی شهری در آمریکا عبارتند از: محدود کردن نقش مالکیت عمومی و افزایش نظارت عمومی به کاربری زمین، تشویق و حمایت از نقش بخش عمومی و خصوصی در توسعه و عمران شهری
- **فرانسه:** در این کشور الگوی طرح‌های جامع هم از نظر شکل و هم از نظر محتوا تغییر یافته و در نتیجه طرح‌های شهری به دو گروه یعنی طرح‌های عمومی (SDAU) و طرح‌های کاربری زمین یا اجرایی (POS) تقسیم شده است. در واقع طرح‌های عمومی شبیه طرح‌های ساختاری انگلستان و طرح‌های کاربری زمین شبیه طرح‌های محلی انگلستان است.
- **آلمان:** نظام برنامه‌ریزی این کشور با توجه به ساختار فدرال در سه سطح (دولت مرکزی، ایالتی و محلی) تعریف شده است. و برنامه‌ریزی در مقیاس محلی کاملاً بر عهده نهادهای محلی می‌باشد.

فصل هفتم – بررسی تجارب برنامه‌ریزی ساختاری راهبردی در انگلستان

به نظر پیتر هال در بررسی سیر تحولات شهرسازی در انگلستان می‌باید سه مرحله کاملاً متفاوت را از یکدیگر تفکیک کرد:

- دوره برنامه‌ریزی جامع (از اوایل قرن بیستم تا ۱۹۶۰) که مظهر اصلی آن تهیه و اجرای طرح‌های جامع شهری و منطقه‌ای و تصویب قانون برنامه‌ریزی شهری و روستایی در سال ۱۹۴۷ است.
- دوره برنامه‌ریزی سیستمی که از اواسط دهه ۱۹۶۰ آغاز شد و با تصویب قانون جدید برنامه‌ریزی شهری و روستایی در سال ۱۹۶۸ الگوی طرح‌های ساختاری راهبردی را جانشین طرح‌های جامع قدیمی کرد.
- دوره معاصر که از دهه ۱۹۷۰ آغاز شده و تحت تاثیر تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی جدید به سمت گرایش‌های جدید مثل برنامه‌ریزی مشارکتی و دموکراتیک روی آورده است.

مبانی رویکرد سیستمی در شهرسازی انگلستان

- نظریه سایبرنتیک و برنامه‌ریزی: در دهه ۱۹۶۰ در انگلستان این اندیشه مطرح شد که برنامه‌ریزی یک فعالیت عام است که برای نظارت و تاثیرگذاری در روند یک سیستم انجام می‌گیرد. در نتیجه مفهوم جدید برنامه‌ریزی، نشأت گرفته از علم سایبرنتیک، توجه اصلی خود را بر اهداف طرح و گزینه‌های اصلی دستیابی به آن‌ها متمرکز ساخته و به جای تولید نقشه‌های تفصیلی به اسناد مکتوب تحلیلی روی آورد.
- فرآیند برنامه‌ریزی سیستمی: نمایندگان اصلی برنامه‌ریزی سیستمی در انگلستان عبارتند از: برایان مک لولین، جورج چدویک و آلان ویلسون. وجوه مشترک فرآیند برنامه‌ریزی سیستمی از دید اینان عبارت است از: اهداف و مقاصد، پیش‌بینی و مدلسازی، تدوین طرح و ارزیابی، اجرای طرح

نظام قانونی طرح‌های توسعه و عمران در انگلستان

طبق کتابچه راهنمای نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه و عمران در انگلستان بر اساس رویکرد سیستمی، مبانی و تعاریف انواع طرح‌های شهری در انگلستان به شرح زیر است:

- **زمینه‌ها و پیش شرط‌های طرح‌های توسعه و عمران:** طرح‌های توسعه می‌بایست در پرتوی سیاست‌های برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای تهیه شده و نه تنها به موضوع کاربری زمین پرداخته بلکه میان کاربری زمین و برنامه‌ریزی حمل و نقل نوعی یگانگی و انسجام کامل در جریان زمان ایجاد کند. همچنین در زمینه مسکن نیز باید تمام سیاست‌های مربوط به آن را در یک ناحیه، در جهت ایجاد تعادل میان حفاظت، بهسازی، نوسازی و توسعه جدید و زمان‌بندی آن‌ها در نظر بگیرد.

- انواع طرح‌های توسعه و عمران: این طرح‌ها به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند یعنی طرح‌های ساختاری و طرح‌های محلی که توأمان با یکدیگر طرح توسعه و عمران یک ناحیه معین را مشخص می‌سازند:
- طرح ساختاری: شامل یک گزارش کتبی، توضیحات تصویری، سیاست‌های نهادهای برنامه‌ریزی محلی و پیشنهادات اصلی در زمینه تغییرات مهم است. این بخش از برنامه به تصویب وزارت مسکن (سطح مرجع) نیاز دارد.
- طرح‌های ساختاری بر دو نوع است:
  - ❖ طرح ساختاری شهرستان: برای حوزه اداری شهرستان
  - ❖ طرح ساختاری شهر: برای نواحی و شهرهای بزرگ تابع شهرستان
- طرح محلی: پس از تصویب طرح‌های ساختاری تهیه می‌شوند و با تفصیل هرچه بیشتر زمینه‌های اجرایی طرح ساختاری را فراهم می‌سازند.
- طرح‌های محلی بر سه نوع است:
  - ❖ طرح منطقه شهری: برای قسمت‌های مختلف شهرهایی که طرح ساختاری دارند و برای شهرهای کوچک فاقد طرح ساختاری و نیز روستاهت.
  - ❖ طرح‌های نواحی مداخله: برای نواحی نسبتاً کوچک که به یک اقدام همه جانبه در یک دوره زمانی کوتاه‌مدت نیاز دارند.
  - ❖ طرح‌های موضوعی: که به‌جنبه‌های خاصی از برنامه‌ریزی می‌پردازد.
- شکل و وظایف هر طرح: طرح‌های ساختاری تصمیمات و مقاصد برنامه‌ریزی یک ناحیه را برای بیست تا سی سال آتی در اختیار مقامات محلی و عموم قرار می‌دهند. در واقع طرح ساختاری یک سند سیاستگذاری است که از نظر شکلی نیز یک گزارش کتبی همراه با نمودارها و تصاویر لازم را به نمایش می‌گذارد. طرح‌های محلی اما سیاست‌های طرح ساختاری را با دقت و تفصیل هرچه بیشتر به اجرا در می‌آورند و یکی از اجزاء اصلی آن‌ها نقشه است که همراه با گزارش کتبی، پیشنهادات طرح رابه صورتی دقیق عرضه می‌دارد.

اصلاح و تکمیل طرح‌های توسعه و عمران

- نظام جدید طرح‌های شهری ساختاری- محلی که از سال ۱۹۶۸ در انگلستان به اجرا گذاشته شد مورد اصلاح تدریجی قرار گرفت که مهم‌ترین این اصلاحات به شرح زیر است:
- افزایش اختیارات برنامه‌ریزی محلی: طرح‌های ساختاری تا سال ۱۹۸۵ توسط شوراهای شهرستان برای سراسر انگلستان تهیه می‌شد و اجرای آن اصولاً موکول به تصویب وزیر مسکن بود اما از سال ۱۹۹۲ به بعد این اختیار به عهده خود مسئولین برنامه‌ریزی واگذار شد و افزایش اختیارات دولت محلی را در پی داشت.
  - تغییر در محتوای طرح‌های توسعه و عمران: ۲ مورد چشم گیر این تحولات عبارتند از:
    - افزایش توجه به اهداف اجتماعی برنامه‌ریزی و ارائه خدمات اجتماعی توسط دولت‌های محلی
    - توجه بیشتر به حفظ عدالت و برابری و بهسازی مراکز قدیم شهری و محلات

تحولات دهه‌ی ۱۹۸۰ (دوره تاچریسم)

- نفوذ لیبرالیسم نو در برنامه‌ریزی شهری: با پیدایش لیبرالیسم نو در این دوره، اساس تاچریسم بر محدود کردن نقش دولت در زندگی اقتصادی و تاکید بر نقش نیروهای بازار آزاد استوار بود. طی این دهه دولت محافظه‌کار تاکید کمتری بر تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری نشان داد و بر عکس از طریق ایجاد طرح‌های توسعه یکپارچه (UDP) که در آن‌ها به شدت برابتکارات بخش خصوصی تاکید شده بود و نیز قدرت نهادهای برنامه‌ریزی تا حدود زیادی کاهش یافته بود و خانه سازی دولتی عملاً به صفر تقلیل داده شده بود، تلاش شد تا به اصلاح روند برنامه‌ریزی کمک شود.
- برنامه‌ریزی برای لندن و کلانشهرها: در این زمان سازمان برنامه‌ریزی برای لندن و سایر نواحی کلانشهری عوض شد و اختیارات برنامه‌ریزی یکپارچه برای آن‌ها به وجود آمد. و یک نوع طرح جدید توسعه و عمران با نام طرح توسعه و عمران یکپارچه (UDP) به همراه یک کمیته برنامه‌ریزی مشترک برای لندن بزرگ پیشنهاد شد.

فصل هشتم - به سوی پارادایم برنامه‌ریزی راهبردی

اصطلاح پارادایم و یا انگاره در این معنا به کار می‌رود که هرگونه شناخت علمی فاقد قطعیت و عینیت مطلق است و تابع نیازها، پرسش‌های اجتماعی و شرایط اجتماعی در هر دوره تاریخی معین است و بنابراین اعتباری نسبی و تغییر پذیر دارد. با تغییر شرایط جهانی و وضعیت جوامع انسانی، از جمله جوامع شهری، نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری نیز تغییر می‌یابند و اعتبار و ارزش تاریخی خود را از دست می‌دهند. به همین دلیل در طول چند دهه اخیر انواع رویکردها و جنبشها در عرصه برنامه‌ریزی شهری پدید آمده است که در زیر به طور خلاصه بدان اشاره می‌شود:

نظری به تحولات نظریه‌های شهرسازی

دانش برنامه‌ریزی شهری در اوایل قرن بیستم در انگلستان و ایالات متحده آمریکا پا گرفت که اولین نظریه‌پردازان آن پاتریک گدس و لوییس مامفورد بودند که با استفاده از اصول بوم‌شناسی و زیست‌شناسی نظریه ارگانیک‌ستس در شهرسازی را مطرح ساختند که تحت تاثیر شرایط آن زمان با نظریه کارکردگرایی شهرسازی مدرن‌تر هم آمیخت و به عنوان الگوی برنامه‌ریزی جامع عقلانی در سراسر جهان به کار گرفته شد و تا دهه ۱۹۶۰ در خاستگاه خود دوام آورد.

از نیمه دوم قرن بیستم اما به تدریج تمام دعاوی و آموزه‌های بنیادی دوران مدرنیسم به چالش کشیده شده به طوری که اعتبار آن‌ها به شدت مورد تردید قرار گرفته‌اند. در استانه قرن ۲۱ جامعه بشری وارد عصر نوینی شده که از آن با عنوان عصر ارتباطات یاد می‌شود و این دوره با پیشوند پسا از دوره ماقبل خود جدا می‌شود. در چنین شرایطی است که مفاهیم، آموزه‌ها و روایت‌های جدیدی جانشین مبانی نظری و دعاوی عصر مدرنیسم شده است که اساس برنامه‌ریزی و مدیریت را زیورور کرده است. اهم این تحولات بنیادین به قرار زیر می‌باشند:

- در عرصه شناخت‌شناسی: رواج و گسترش نظریه‌های پدیدارشناسی، هرمنوتیک یا تاویل‌گرایی، خرد ارتباطی، نسبیت‌گرایی، نوپراگماتیسم و...
  - در عرصه اقتصاد و توسعه: رواج و گسترش نظریه‌های توسعه پایدار، زیست‌بوم‌گرایی، کیفیت‌زندگی، شاخص‌های اجتماعی، اقتصاد زیست‌محیطی، اقتصاد گردشگری و...
  - در عرصه سیاست و جامعه: رواج، گسترش نظریه‌های جامعه‌مدنی، کثرت‌گرایی، عرصه عمومی، اجتماع محلی، مشارکت عمومی و...
- به دنبال این تحولات بنیادین به تدریج در طول چند دهه اخیر مجموعه‌ای از نظریه‌ها، دیدگاه‌ها و... در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری جهان مطرح شده است که اهم آن‌ها عبارتند از:

- برنامه‌ریزی گام به گام (ایالات متحده - لیندبلوم - ۱۹۶۵)
  - برنامه‌ریزی حمایتی (ایالات متحده - داویدف - ۱۹۶۵)
  - برنامه‌ریزی عدالت خواه (ایالات متحده - ۱۹۶۵)
  - برنامه‌ریزی سیستمی (انگلستان - ۱۹۶۸-۱۹۶۵)
  - برنامه‌ریزی راهبردی (ایالات متحده - دهه ۱۹۶۰)
  - برنامه‌ریزی فرآیندی (انگلستان - فالودی - ۱۹۷۳)
  - برنامه‌ریزی پاسخگو (انگلستان - مک کونل - ۱۹۸۱)
  - برنامه‌ریزی دموکراتیک (ایالات متحده - فین اشتاین - ۱۹۸۵)
  - برنامه‌ریزی مشارکتی (بریتانیا - هیلی - ۱۹۹۰)
- اما در یک چشمانداز کلی میتوان تحول نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در کشورهای پیشرفته جهان را در طول قرن بیستم به ۳ مرحله اساسی تقسیم کرد:

- پارادایم برنامه‌ریزی جامع یا برنامه‌ریزی عقلانی
- پارادایم برنامه‌ریزی سیستمی
- پارادایم برنامه‌ریزی راهبردی

پارادایم	دوره نفوذ	مبانی فکری و اجتماعی	اهداف کلان	الگوی طرح‌های توسعه
جامع	۱۹۶۰-۱۹۲۰	خردگرایی و اثبات‌گرایی مدیریت متمرکز دولتی	توسعه کلان اقتصادی سازماندهی کالبدی	طرح‌های کالبدی ملی- منطقه‌ای طرح‌های جامع- تفصیلی
سیستمی	۱۹۸۰-۱۹۶۰	نگرش سیستمی به جهان مدیریت علمی سیستم‌ها	بهسازی سیستم‌های اقتصادی- اجتماعی هدایت و نظارت سیستم شهر	مدلسازی سیستم‌های شهر طرح‌های بلند مدت طرح‌های ساختاری- محلی
راهبردی	۱۹۸۰-۰۰۰۰	نگرش راهبردی و تصمیم‌سازی دموکراسی و خرد جمعی حفظ ارزش‌های بومی و محلی	تامین توسعه پایدار شهر گسترش عدالت اجتماعی تقویت مشارکت همگانی	سلسله مراتب طرح‌ها انواع طرح‌های محلی و کوتاه مدت پروژه‌های طراحی شهری

ویژگی‌ها	پارادایم	پارادایم برنامه‌ریزی جامع عقلانی	پارادایم برنامه‌ریزی راهبردی
مبانی فکری اجتماعی	مبانی فکری اجتماعی	خرد باوری علمی و اثبات‌گرایی قطعیت و تمامیت‌گرایی اقتدار دولت و مدیریت متمرکز	خرد جمعی و تجارب بشری نسبیت‌گرایی و انعطاف‌پذیری دموکراسی و مشارکت
اهداف کلان	اهداف کلان	پیشرفت اقتصادی سازماندهی کالبدی کارایی شهری (کارکرد گرایی)	توسعه پایدار شهری اعتدالی کیفیت محیط زندگی تامین منافع عمومی
الگوی طرح‌های توسعه	الگوی طرح‌های توسعه	طرح واحد و کامل: جامع- تفصیلی	تنوع طرح‌ها از نظر: سطح مداخله، مقیاس مداخله، موضوع مداخله
رویه اجرایی	رویه اجرایی	جدایی تصمیم‌سازی و اجرا محوریت دولت مرکزی مدیریت عمودی و بخشی	یکپارچگی تصمیم‌سازی و اجرا محوریت نهادهای محلی مدیریت افقی و میان بخشی

آغاز عصر پسامدرن در برنامه‌ریزی

وجه مشترک پارادایم‌های جدید برنامه‌ریزی بر اساس بازنگری در مفهوم خرد ناب، مطلق بودن دانش و دوری از اقتدار گرایی، جزم گرایی و یکسان سازی استوار است. برخی از رهنمودها و توصیه‌ها درباره برنامه‌ریزی پسامدرن که از نتایج مطالعات جدید حاصل شده است، به طور خلاصه نقل می‌شود:

- زمینه‌های برنامه‌ریزی پسامدرن در واقع می‌باید آگاهانه در مقیاس خرد و مشروط، غیر خطی، بدون دعوی جامعیت، فوق العاده بودن و حتی الزام آور بودن برای مسئولان باشد.
- سه اصل کلی مورد نظر در برنامه‌ریزی پشامترن عبارت است از:
  - قبول یک دیدگاه معرفتی باز و انعطاف‌پذیر به جای جست و جوی یک راه حل واحد و کامل
  - تاکید بر شناخت واقعیات اجتماعی از جمله تکثر، جدایی‌ها، تفاوت‌ها و...
  - بازنگری در سیاست‌های محیطی، مکانیابی، کاربری اراضی و...
- از یک دیدگاه کاربردی تر میتوان موضوعات محوری برنامه‌ریزی را به صورت زیر خلاصه نمود:
  - عدالت اجتماعی: در متمم زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زنان و...
  - سیاست تنوع: حفظ تفاوت‌ها با توجه به تجانس‌ها و هویت‌ها
  - شهروندی: تقویت هویت اجتماعی و همبستگی
  - اجتماع محلی: تاکید بر اجتماعات محلی و هویت محلی
  - فرهنگ شهری: وفاق جمعی بر اساس همکاری، گفتمان و تفاهم